

ČRNCEM PRAVIJO „NIGRI“

Ivan Bratko

Pisatelj Cane

New Orleans, v začetku decembra 1960

Dogovorili smo se, da se dobimo popoldne — to je bil moj prvi dan v New Orleansu —, popoldne pa je telefonično sporočil, da ne more priti, ker pripravlja naročeni članek za *New York Times*, a da pride zvečer točno ob tri četrt na šest, če bo le utegnil, sicer pa malo pozneje. Ob tri četrt na šest je očitno še pisal članek, ker ga ni bilo. Ob šestih pa se je končno prikazal v hotelski veži, kjer sem ga čakal. Bil je srednjih let, nizke rasti, precej zalit v obraz in v život, zelo ljubezniv.

»Bil sem pri vas v Jugoslaviji... Da... da... Dubrovnik, Sarajevo... ti dve mesti sta mi ostali za vedno v neizbrisnem spominu... Vozili smo se z ladjo od Trsta do Splita... Saj je v Splitu Dioklecijanova palača, a ne? — je hitel, brž ko sva sedla k čaši whiskyja v mirnem foyeru hotela, kjer sem stanoval. V besedo seči si sploh ni pustil. Bil je južnjaško razvnet, rahlo raztresen in močno neposreden, pravo nasprotje mirnega Amerikanca s severa, kakršne sem srečaval doslej. Ti so počasi izvalili, kar so hoteli povedati, a to je bilo urejeno, premišljeno, in kar se tiče podatkov — točno. Cane pa je bil zanesenjak.

»Prepotoval sem Evropo križem kražem, najbolj mi je všeč Norveška. Bil sem tam poleti.«

»Fjordi?« vprašam rahlo prizadet v nacionalni ljubosumnosti.

»Fjordi!« prikima.

Pove, da piše članek o črnskem vprašanju, ki se je prav te dni spet zaostri. Če bi ga zdaj obiskal doma v njegovi delovni sobi, bi moral preskakovati grmade knjig, map in rokopisov. Zbranega da ima morje gradiva.

»Ost sem naperil zoper tukajšnje oblasti!«

»In guverner?«

»Tamburaš!« zamahne z roko in se jezno zastrmi predse.

»Kako, tamburaš?«

»Igra podoknice za zabavo. Segregacionist!«

In čez čas z olajšanjem: »Toda kljub vsemu prihaja vedno več belih otrok v integrirane šole. Seveda, še več jih je v privatnih šolah, kjer državni zakon nima moči. Toda pri tem ne gre za odpor proti črncem. Starši se bojijo, da se ne bi njihovim otrokom kaj zgodilo, če bi jih poslali v mešane šole. Strah pred pritiskom »rasistov« — to je! Saj veste, kakšni so starši!«

»Pišete tudi v lokalni tisk?«

»Ne. Za to se tu ne bi zmenili. Pisati v osrednji list — to pa vedno — zaboli!«

In spet preskoči na drugačno temo:

»Kaj vam je všeč pri nas? Romantična stran naše dežele?«

»Njena civilizacijska stopnja. Praktični duh v dobrem smislu. Nova arhitektura. Biblioteke. Kritični duh književnosti. Delavnost ljudi...« hitim, čuteč, da se me loteva njegova zanesena mrzlica.

Prikimava.

»Romantične strani pa še nisem videl.«

»To bo tu in na zahodu.«

»Me veseli.«

Zasuje me s podatki o znamenitostih Louisiane. Osem knjig je napisal o ljubljeni deželi v delti Missisipija: *New Orleans woman*, *Plantation parade*, *Bayous of Louisiana*, *Deep delta Country*, *Gone are the days* in druge. To so literarizirane zgodovine, opisi narave, zgodbe o možeh in ženah in težkih časih državljanske vojne in civilizacijskega pionirstva. Vse se vrti v svetu Louisiane. Regionalni pisatelj, zgodovinar kronist in dopisnik *New York Timesa*. Upornik proti guvernerju. Sestanek z njim mi je omogočila oficialna federalna agencija za inozemce. Torej: opozicionalec v rodni pokrajini, ki je zaščiten v središču.

Pogovor nanese na pokopališče — dopoldne sem ga slučajno videl. Krste niso v zemlji, temveč nad njo, ker je pod zemljo voda. In tako mrličji niso »pokopani«, kot pravimo, temveč počivajo v visokih kamnitih krstah, podobnih visokim zabojem — nad zemljo.

Cane se smehlja: »Veste, Mark Twain, ki je živel tod, je dejal, da so grobovi edina dobra stvar v New Orleansu. Pod zemljo vas odnese voda, nad njo vas uniči vročina, tu je presneto vroče, samo v teh kamnitih rakvah ste na varnem.«

Predlaga mi svoja dela, ki bi morda prišla v poštev za prevod. V New Yorku ima agenta za avtorske pravice. Spet se mu mudi domov, članek mora v dveh dneh oddati, jutri ob šestih zjutraj začne spet s pisanjem.

»Napišite knjigo o črncih v Louisiani.«

»Gradiva imam — olala!«

»To bi bila deveta knjiga.«

Moram prečitati članek, ki ga pripravlja za NYT.

»Zanimiv, prijeten človek — ta Canel« pripovedujem pozneje Fredu.

»Da!«

»Biti mora dober strokovnjak, če se NYT obrača nanj.«

»Samo v tem vprašanju. To pozna!«

»In njegovih osem knjig? Najbrž najboljši pisatelj v tem žanru na jugu?«

»Ne bi rekel. Več jih je. Najbolj plodovit in najbolj znan — to da!«

Fred je zmeraj zelo skop s pohvalami.

Nežna lepota

Tu so prelepi, topli sončni dnevi, čeravno je december. Ko grem iz hotela, premišljam, če bi sploh oblekel plašč. Vržem ga čez roko. V pičlih dveh urah me je letalo prevrglo s strupeno mrzlega severa na ta gorki jug. Kakšna skoraj božanska sprememba! V Chicagu so se mi razbolela ušesa, pokašljeval sem in si tiščal robec na usta, tu pa sem nenadoma zdrav. New Orleans leži na meridianu, ki teče blizu Kaira, to je!

Vleklo me je k starcu Missisipiju. Poznam ga iz otroških let iz povesti Marka Twaina. Kar zdaj vidim, preobrača moje stare predstave. Močan, nagel rečni tok, to je v redu, toda ni tako širok, kot je bil v domišljiji! In kje so bujno zeleni bregovi? Vklenjen je v beton in — za njim — v sveteči se aluminijski skladišč, ki jim ni konca. In pred betonom ladje z vsemi zastavami tega sveta — tudi tem ni konca. Le živahnost na reki — ta je čisto taka, kakršno poznamo iz opisov. Vozim se z izletniškim parnikom. Okrog nas so redne prevozne ladje za čez reko, prekomorske ladje, vlačilci, porivalci, motorni čolni s samotnimi čolnarji. V dalji je na obali siva velikanska tovarna sladkorja, veliki mlini za žito, rdeče tovarne, bele rafinerije in nazadnje — zelena goščava. Oživim med vodami, razigrajo me ladje, hiteče navzgor, navzdol in čez reko — kot da bi bile igračke, privezane na nevidne nitke.

Raztovarjajo in natovarjajo po tekočem traku. Škatle z bananami se dostojanstveno prevažajo iz skladišč na kamione, ki nosijo trideset ton in več. Delavcev je malo, delo teče samo od sebe.

Prostrane in samovoljne so Missisipijske vode. Lahko bi se že davno izlile v jezera, ki so vsenaokrog. Lahko bi se podvzale proti Meksikanskemu zalivu. Toda izognejo se jezerom in izmikajo se morju, dokler je še kaj kopnega, ki jim podaljšuje samosvoje življenje. Na izletu po naravnih kanalih — pravijo jim *bayous* — in jezerih okrog Missisipija se mi je vsaj malce razkrilo vodovje, močvirja in gozdovi, ki ga obkrožajo. preden se prične njegova skrivnostna delta.

Vozimo se z lično izletniško ladjo po enem izmed neštetihi *bayoujev* — ti so poleg *plantations* — starodavnih, markantnih dvorcev propadlih lastnikov sladkornih plantaž, raztresenih po Louisiani, glavna okoliška turistična vaba. Vsenaokrog je ločje, za njim pa do konca obzorja ravnina. Režemo umazano vodo kanala, hiteč v neznano notranjost. Povsod ribiški weekendi na kolih, motorni čolni, ribiči, ki so kot kipi nad vodo, sicer pa samota, samota. Postaja mi nelagodno. Po hrumu in šumu milijonskih mest — ta globoka tišina brez ljudi. Navadil sem se rek avtomobilov in ljudi. Srečanje z divjo, samotno naravo me navdaja z otožnostjo.

Bayou se je zaril v gozdove. Priroda je žalostna, prostrana, monotona. Sije sonce, pa je le zima. A ti gozdovi so tudi zdaj čudoviti. Tu je gozd cipres s sivimi, visokimi debli in z dolgimi, sivimi lasmi, sklanjajočimi se nad temačnimi vodami *bayouja*. Tam je temen gozd z drevesi, ki jih ne poznam. Njihova debela so črnkasta. Vrsti se gozd za gozdom — vsak je drugačen, lep po svoje, po svoje žalosten. Divja in nežna lepota... Kraljestvo voda in gozdov...

Prebiram prospekt, da bi zvedel kaj več o tej skrivnostni naravi. Prospekti priporočajo: »*Fishing, hunting, bouting!*«* V Henryju Millerju pa berem: »... Lepota bayou predelov je edinstvena: z njo se kosa samo še lepota kitajske poezije.«

Vračamo se iz gozdov v ločje. Iz stranskega *bayouja* se priziblje preprosto čoln z mišičastim, ogorelim, visokoraslim starejšim možakom. Naš krmar mu zažvižga, neznanec vžge motor na svojem lesenem čolnu in v hipu je pri nas. V zaboji sredi čolna ima današnji plen — živega, močnega aligatorja. S spretnimi, jeklenimi prsti ga dvigne na roke, ga previdno drži, da si ne bi sprostil nevarnih zob, in nam ga samovšečno razkazuje. Potem potegne izza pasu dolg, oster nož z bleščečim rezilom in ga pomoli raztogotencu pod nos. Aligator šavsne po nožu in sunkovito odmakne glavo, zavijajoč z očmi od bolečine. Nasmehnemo se, občudujemo tega lovca na aligatorje, ki spet potegne za vrstico na motorju in odbrzi.

Med ločjem in blatom nad *bayouji* opazujem plazeče se, svobodne aligatorje.

* »Ribolov, lov, čolnarjenje!«

Videl sem provincijsko mestece globoko sredi jezer in močvirij Louisiane. Pravzaprav gre zasluga za to — najdaljšemu mostu na svetu, ki drži čez jezero Ponchartrain in je dolg 24 milj (skoraj 40 kilometrov). Fred mi ga je na vsak način hotel pokazati, saj je ponos Louisiane. Most seka jezero in po najbližji poti veže New Orleans in to mestece.

Iz avtobusa gledam prostrane zelene jezerske gladine, ki so edino, na kar se lahko opre oko, razen seveda ravnega cestišča, po katerem drvimo. Monotonost, impresivno razsežnost teh dveh prvin zdaj pa zdaj zmoti majhna vzpetina na mostu — prehod za manjše ladje. Na nekem mestu sredi jezera se ustavimo. Pred nami so vzdignili mostna loka in skoz nastalo odprtino smukne velika ladja. Sicer pa je na jezeru in na cesti mirno — malo ladij in malo avtomobilov.

Sprehajava se po ulicah mesta, ki šteje morda tri tisoč ljudi in je upravno središče širne, redko obljudene okolice. Ustaviva se v dveh, treh samopostrežnih trgovinah v centru: tam prodajajo »vse«; opazim tudi stojnice z razglednicami in s knjigami. V prijetni, srednjeveliki hiši, manjši kot mnoge druge, a vendarle dostojni, je lokalna knjižnica. Knjižničarka me sprejme prijazno. Sem prvi gost iz Evrope, sama še ni prestopila meja rodne Louisiane. V dveh dneh lahko dobijo katero koli specialno knjigo, ki je v domači knjižnici ni, iz neworleanske biblioteke. V oddelku za mladinske knjige je vesel južnjaški živžav. Dva, trije zresnjeni obrazi se sklanjajo nad knjigami o ekonomski zgodovini Louisiane. — Kosiva v gostilni v središču. Gostinska soba je vsa v lesu, v ličnih lesenih okraskih, in v velikih oljih, s prizori, navdihnjenimi z vinsko kapljico. Ko naročim vina, mi prinesejo neko močno sladkano brozgo. Torej tudi v Louisiani ista pesem kot povsod. Fred se mi škodoželjno smeje. »Že davno sem se odrekel vinu!« se smehlja. V gostilni sva sama, samo starejši plešast duhovnik pri mizi v kotu nama dela družbo. — Mahneva jo »na zrak«, saj je opoldne v zaprtih prostorih pretoplo. Sto, dvesto korakov in že sva na periferiji. Na levi je pokopališče z znamenitimi dvignjenimi grobovi, v ospredju velika marmorna palača — občina, na desni na obronku gozda — zanikrne pritlikavke: na pol hiše, na pol barake. Po slabi, jamasti cesti, ki teče pred hišami, se podi na pol gola črnska otročad. Sredi luž stojijo stari, karambolirani, tjavdan parkirani avtomobili. Po prostorih med barakami, ki naj bi bili nekakšna dvorišča, je razobešeno ceneno perilo, ki plapola v toplem vetru. Okrog ene izmed barak se težko prestopa debelušna stara črnka.

»Mnogi stanujejo zelo siromašno, ker nočejo imeti večjih izdatkov za stanovanje,« komentira Fred, ki mu očitno črnska revščina ni pogodu.

»Prihranijo denar za druge stvari?«

»Za kar koli!« prikima Fred.

»In perilo, obleke?« ga vprašam in pokažem na perilo iz najcenejše bombaževine.

»In pokopališče avtomobilov, ki kaže na to, da tudi pri njih — varčujejo?« ga zbadam.

Fred obmolkne. Tak razgovor res ne vodi nikamor. Čemu ta inteligentni mož noče videti stvari, ki so očitne? Nalog republiške administracije? Saj so zmagali demokrati. Bodo ti prevzeli njihove navade, brž ko se utrdijo v sedlu? Osebna previdnost, preizkušena v desetletjih? Kdo ve!

V središču mesta je velika, nova reprezentančna zgradba — vsa v težkem marmoru, na prvi pogled najlepša stavba daleč naokoli. To je sodišče, urad za evidenco volilnih spiskov, katastrska uprava, zaporji in sedež šerifa, šefa okolišne državne uprave, izvoljenega za štiri leta.

Sprejme naju šerifov namestnik. Fredova legitimacija State departmenta nama je odprla tudi ta vrata. Namestnik nosi rjavo uniformo in na rokavu zgoraj napis: »Sherriff«. Toda tudi brez tega napisa stoodstotno zastopa svojega odsotnega predstojnika: Visokorasel, rdeč v obraz, obilen, mišičast mož, poln zdravja, odločen in prijazen hkrati, z velikim svežnjem ključev v rokah, ki odprejo vsa vrata te stroge hiše, pooseblja moč in oblast.

Povprašava ga zastran ceste čez jezero. Štirinajst mesecev so jo gradili. Stala je petdeset milijonov dolarjev. Predvidoma se bo amortizirala v tridesetih letih z dohodki cestne takse. Investitorja: občini na obeh bregovih; pomagala pa je tudi federacija. »Ne priznavajo nam, da imamo največji most na svetu, češ da nima vseh oznak mosta. Proglašili so ga za »dvignjeno cesto« samo zato, da ne bi bili prvi! se smeje šerifov namestnik in doda: »Saj je vseeno!«

Pokazal nama je veliko, novo sodno dvorano s sedeži za poklicnega sodnika, obtoženec in dvanajst porotnikov, dalje fotooddelek in oddelek, ki s specialnimi aparaturnami stalno spremlja vse, kar se dogaja na cestah. Najdalj se zadržimo v zaporih. Pokaže nama prazno samico s tušem, angleškim straniščem, pipo za vodo, poštnim predalom. Vse je montirano tako, da ni mogoče ničesar odtrgati ali iztrgati. Gumbi, s katerimi sprožiš razne sobne usluge, na primer pipe za vodo in stikala za luč, so trdno in tesno vdeleni v opremo. Zapornikom so odvzeli najmanjšo možnost, da bi se s čimer koli »oborožili«. Tla so iz betona in kamna. Celice odpirajo in zapirajo z avtomatičnim mehanizmom. Ključ od dvigala ima samo sherriffov namestnik. Stopnic ni. Tako so njegovi ključi, ki jih nosi vedno pri sebi, edina vez med nad-

stropji. Vse so do pičice premislili in izkoristili so zadnje tehnične pripomočke.

Skozi linico pokukamo v zasedene samice. V prvi je mlad, suh črnc. Namestnik pove, da je ustrelil policaja in lastno ženo v hipu, ko ju je policaj hotel ločiti, ker jo je neusmiljeno pretepal. Brž ko zasliši šum pri vratih, takoj priskoči k linici; verjetno misli, da bo dobil sporočilo. Njegove velike, črne oči so zbegane. — V drugi celici je belec, ki je ustrelil ženo, ko se mu je uprla, da bi ji odvzel pri-služeni denar. »Ubog! belec« spi. — V preostalih samicah so tatovi in vlomilci.

Hitimo mimo sodobne kuhinje.

»Opoldne so bili piščanci!« pravi sherriffov namestnik.

»Mnogi živijo v zaporu bolje kot na svobodi!« reče Fred.

Z večernim avtobusom se vračava v New Orleans, v središče ureje-nega, nakopičenega poslovnega življenja. Spet so vsepovsod bleščeči se moteli z modrimi bazeni pod palmami, velike trgovine, *shopping center*, letališče, veliki avtobusi, drveči drug mimo drugega, milijoni rdečih in zelenih signalnih luči, razkropljenih po mestu in po pokrajini, na tleh in v zraku. Nekaj utrujajočega in brezdušnega je v vsem tem migo-tanju neštetihi neonskih luči, služečih reklami in potrebam. Me je morda podoba provincijskega mesteca — razdvojila? Najdaljši most na svetu, perfektni zapori, črnska revščina, močna razredna oblast... Samo ozek trak in na njem kratko ime »Sherriff« priča o oblasti ljud-stva, o kateri smo nekoč marsikaj čitali. Vse to je daljna preteklost... Videl sem le zunanjo podobo mesteca onstran Ponchartraina. Kakšna je prava, notranja? Za to bi potreboval leta, ne pol dneva... Avtobus se vedno češče ustavlja. Pritisk luči, semaforov, množice, avtomobilov je vse bolj silovit... Morda pa je prav ta zunanja podoba majhnega mesta značilna za veliko Ameriko? — Oči se mi na silo zapirajo. Močno sem utrujen.

Fred se je jezil, češ ti južnjaki so komodni, ničesar nama nočejo organizirati — ne izletov ne večernih srečanj na domovih. Prevažava se z avtobusi in zvečer sva prepuščena sama sebi. Rad bi se raz-vedril, toda morda mi to ni mogoče, ker sem tujec. Življenje je tako, da to ni tako enostavno in lahko. V trgovini z vrtilnimi stojnicami sem na razglednicah odkril, kaj je v mestecu pomembnega. Med petimi, šestimi »znamenitostmi« je tudi — klub. Toda ta je zame zaprti. Fred pripoveduje, da so klubi dostopni samo članom in njihovim gostom. Članarina znaša tudi po tisoč dolarjev na leto in tega ne zmore vsakdo. So pa tudi klubi po osemdeset dolarjev. Klub je za člana drugi dom: v njem večerja, pripelje prijatelja, celo dela lahko v klubu. Že ne-

kajkrat sem slišal, da so klubi in zlasti družinski krogi — otočki prijetnosti v oceanu hladne monotonije. Sedaj bolje razumem Fredovo nerazpoloženje zoper južnjaške komodneže. Morda pa je prav, da je tako. Zakaj ne bi spoznal Amerike tudi z druge, manj vabljive, prevladujoče, izostrene strani?

Fant v muzeju

Pravkar sem bil v motelu sredi palm in trat. Nekdo se je pripeljal v odprti modri limuzini, parkiral pod palmo, in čez nekaj minut je že plaval v velikem modrem bazenu.

Čez pol ure se ustavim v muzeju s sobanami, saloni, kuhinjo in spalnico, kakršna je bila tod pred sto leti. Kje so bahati ameriški frižiderji, neon, televizor, bojlerji, radio, *air condition*? Skromnost in preprostost, ki je vladala na domu vseмогоčnega lastnika plantaže sladkornega trsa, je po obisku v motelu še bolj presenetljiva. Je razvnel kontrast med preteklostjo in sodobnostjo še ta svojevrstni, eksotični svet?

»Kaj bo šele čez sto let?« vzkliknem fantu, ki mi je prišel odpret.

»Ne vem.« reče, čudeč se mojemu vprašanju.

»Seveda, tudi tili, ki so živeli v teh sobah, niso vedeli, kakšni bodo naši domovi!«

In čez čas rečem fantu: »Zavidam vam, mladim!«

»Zakaj?« Fant me še bolj začudeno pogleda.

»Napredek je vedno hitrejši. Kdo ve, kaj boste vse dočakali. Lahko boste srečni.«

»Tudi ti, ki so živeli pred sto leti, so lahko bili srečni. Saj niso vedeli, kako bo nam!«

»To že. Toda vendar vam zavidam!«

Fant pa se ne vda: »Zavidate nam? Mi bomo pa spet zavidali tistim, ki bodo prišli za nami. Njihovi domovi bodo lepši od naših.«

»Tako mlad, pa tak realist!« mu popustim in se mu nasmehnem. Fant je imel kakih šestnajst let. V svetu, o katerem sodijo, da misli samo na »posel«, ga že vznemirja minljivost življenja.

Law is more than man. Zakon je več kot človek.

Že na severu so mi pravili o dveh osnovnih šolah v New Orleansu, v katerih je bila ukinjena rasna segregacija, a je nato prišlo do neredov in demonstracij. Vendar si nisem mogel ustvariti slike, kako se je vse to začelo in končalo. Če sem koga povprašal, je nejevoljno za-

mahnil z roko, začel gledati stran in obmolknil. O tem se niso hoteli pogovarjati. Tako je bilo vse ogabno in sramotno! Vsaj tak občutek sem imel.

Črnici na ulicah New Orleansa se vedejo drugače kot v Chicagu. Družijo se samo med sabo. Nikjer nisem opazil bele žene, ki bi na vogalu poklepetala s črnko. Prizorov s severa, ki sem jih bil vesel, na jugu ni. Črnici v New Orleansu so zamišljeni, vznejevoljeni, ponosni, nerazpoloženi. V njihovem zadržanju in vedenju je množični protest.

Na avtobusni postaji sem se nenadoma znašel v čakalnici, kjer so sedeli štirje črnici. Pogledali so me začudeno s trpečimi očmi. Bili so, kot da bi bili privezani na sramotni steber. Na vratih sem opazil napis:

Waiting-room

Colored*

Ustavil sem se pred vrati avtobusne restavracije z istim napisom: *Colored*.

Vstopil sem. Dva črnca sta kosila in me pogledala z velikimi, žalostnimi očmi. Tudi onadva sta mi dala vedeti, da so ju ponižali. Pozdravil sem in se priklonil. Neki beli profesor mi je bil pravil, da so ga nedavno aretirali, ker je v restavraciji kosil s črncem. »To se ne spodobi!« so ga podučili na policiji.

V avtobus, s katerim se peljem v Button Rouge, vstopi starejša debelušna črnka, obložena s paketi. Preriva se v zadnji del voza, čeravno so sedeži spredaj prazni.

»Za nas, 'nigre', je dobro zadaj!« govori in se ponorčuje sama iz sebe. »Niger« — to je psovka — »črnuh« ali nekaj podobnega. Črnsko dekle, ki vstopi za njo, pa demonstrativno sede na sedež spredaj in se izzivalno ozira okrog sebe. Do lani je veljal zakon, po katerem so se črnici smeli voziti samo v zadnjem delu avtobusa. Starejša ženica se je tega navadila, saj je bilo tako, odkar vozijo avtobusi, toda mladina — nikoli!

K črnemu dekletu prisede starejša žena, najbrž njena mama. Konduktar ponuja majhne zglavnike za na pot po trideset centov. Dekle jih otipava in zahteva dva. Verjetno misli, da niso samo na posodo, temveč na prodaj. Konduktar ji da dva in ona odrine šestdeset centov. Na prvega sede, z drugim pa si podloži glavo. Ko pred Button Rougeom izstopi in hoče zglavnika odnesti, jo konduktar zadrži, zahtevajoč zglavnika nazaj. »Tak zglavnik stane najmanj tri dolarje!« ji pojasnjuje in se čudi. Dekle razočarano vrne zglavnika.

* Čakalnica za »obarvane«.

»Dobro je, da je samo razočarana, lahko bi jo obdolžili tatvine!«
pravi črnka, s katero sedim skupaj sredi avtobusa.

»Kaj ni vedela?«

»Najbrž se prvič pelje!«

»In njena mama?«

»Tudi!«

In tako se mimogrede dotikam vsega najbolj težkega na jugu: rasnega razlikovanja in zaostalosti, ki je njegov sad.

Črnka mi govori o svoji družini, o mamini smrti, o svojih otrocih, o delu in o segregaciji.

»Glejte, s tistole belo gospo, ki sedi spredaj, delava skupaj v hotelu. Dobra, zelo dobra žena. Kot mati mi je, hvaležna sem ji. Toda še nikoli se nisva peljali v avtobusu skupaj, čeprav imava vsak dan isto vožnjo.«

Tisk te dni mnogo poroča o pravdi 1400 črncev zoper bele guvernerje in lastnike. Nikjer nisem bolj otipljivo občutil razredno politične osti rasne segregacije kot na tem primeru, ki se je dogodil v okolici Memphisa. V pravkar minuli volilni kampanji so se namreč mnogi črncci iz okolice Memphisa prvič v svojem življenju drznili vpisati se v volilne imenike. Po zakonu so imeli to pravico. In vendar so se pričele proti njim represalije lokalnih oblastnikov in delodajalcev:

400 novim volilnim upravičencem farmarjem so kratko malo poslali ukaz o izselitvi z *njihovih* lastnih farm:

na delavce črnce na plantažah so veleposestniki pritisnili z najrazličnejšimi grožnjami; grozili so celo z linčanjem, kakršna opisuje William Faulkner, če bi vztrajali na volilni pravici:

trgovci jim niso hoteli prodajati živil in tekstila;

brivci, restavraterji, hotelirji in upravitelji parkov pa so jim bili že tako ali tako zaloputnili vrata pred nosom.

In sedaj leži tožba 1400 črncev pred federalnim sodiščem v Memphisu. Obeta se nov, zamotan, dolgotrajen proces. Črncem po federalnih zakonih pripada volilna pravica. Belci, ki imajo v rokah lokalno oblast, kapital, zemljo in lokale, pa so tudi »svobodni« v svojih postopkih. Brivec je po zakonu dolžan ostriči črnca, če pride v brivnico, toda lahko se izgovarja, da ga ne zna, ker ima močnejše lasišče. Črncu je priznana volilna pravica. Toda kakšno bo njegovo življenje, plača in občutek varnosti, če bo izkoristil to pravico? Pravijo, da so agenti FBI, če so južnjaki, znani po tem, da jim zelo redko »uspe« odkriti tiste, ki so vrgli bombo v črnsko stanovanje ali sinagogo.

Toplo popoldne. Uslužbenci hitijo v gostilne in v restavracije, da bi v naglici nekaj použili in se spet vrnili na delo. V gostilni pri »Old cat« sedijo za mizami mladi črnici. Najmanj dvajset jih je. Z obrazov jim berem: »Dovolj je vsega! Pokazali mu bomo, vragu! Zob za zob!« Pravijo, da to niso znani Črni muslimani, temveč neorganizirani mladi ljudje, ki nočejo sprejeti inferiornosti, s katero so se nekoč zbgali njihovi očetje. Tudi visoke stole pri točilni mizi so zasedli. Natararji za mizami strmijo predse prekrizanih rok. Nihče se gostom ne približa in jih ne vpraša: »Prosim, izvolite?« »S čim smemo postreči?« Lastnik belec teka sem ter tja in kliče po telefonu policijo. Novi gosti prihajajo, se ustavljajo pri vratih, vidijo ozke hrbte mladeničev za mizami in odhitijo v drug lokal. Žeja je huda, čas beži, urica oddiha je kratka. Ura zaslužka pa neizprosno teče. Ko je ta ura mimo, se mračni gosti dvignejo. Restavracija je spet prazna, jedila v kuhinji postana, novih gostov od nikoder.

Naj se to nekajkrat ponovi in lastnik je izgubljen. Črncem noče servirati, beli gosti nimajo kam sedeti. Pravni spori, ki jih vse to sproži, so zamotani; kradejo čas in denar.

Dogodi se lahko tudi to: Policija pride in obračuna s črnici. Toda gosti, ki se jim muči, da bi popili mrzli paradiznikov sok in v miru pospravili kosilce za dolar in pol, se raje razbežijo, kot da bi pričevali pretepom in aretacijam. In temu sledijo tožbe črncev zoper krajevne oblasti. Črnici zahtevajo zase državljansko pravico »piketiranja«, to je skupnega oviranja skupnega nasprotnika pri njegovih poslih.

Debele knjige bi lahko napisali o oblikah boja črncev v ZDA. Ko bo ta boj končan, bodo res s ponosom lahko rekli: »Osvooboditev je delo nas samih!« Boj proti segregaciji je črnsko in ne nacionalno gibanje. Na žalost je tako.

Na Canal Streetu, glavni ulici New Orleansa, sem videl postavnega črnca, ki je z odločnim korakom, temačnega obraza prečkal ulico. Mladim črncem je dovolj pasivnega odpora. Na licih jim berem pripravljenost na dejanje, jezo, nerazpoloženje, nevoljo, nepopustljivost. Kdaj se bo pognal še više val 20 milijonov? Tedaj bo obveljal zakon o enakosti. Za resnično materialno in duhovno enakost, ki jo je izpodkopala veleposestniško kapitalistična rasna mržnja, pa bodo potrebna še desetletja.

Dve veliki osnovni šoli Williams Frantz in Mc Donogh sta že tedne prazni. Že tretji teden prihajajo v prvo samo štiri učenke črнке, stare po šest let! Drugo šolo pa obiskujeta dve črnski dekletci. Spremljata ju na poti v šolo dva policaja; beli starši bi ju utegnili napasti. Zaradi teh šestih šestletnih dekletc so beli starši umaknili tisoče svojih otrok in jih poslali v privatne šole. Učilnice zijajo prazne.

Pred šolskima poslopljema se dnevno zbirajo mame in otroci, ki bojkotirajo šolo, vpijoč:

»Kaj nas brigajo ti hudičevi sodniki!«

»Dol z mešanimi šolami!«

»Nigri, ven iz naših šol!«

V šoli Williamsa Frantza pa se je v zadnjem tednu zgodilo še nekaj: štirim črnskim dekletcem sta se pridružili dve beli učenci. Sedaj jih je skupno torej šest. V šoli Mc Donoght pa sta še vedno samo dve drobnii šestletni črnki. V milijonskem mestu New Orleansu, ki ima drugo največje пристanišče v ZDA, in kjer je večina prebivalstva bele polti, sta doslej samo dve beli rodbini, ki...

Beli starši so navalili na Mrs. James in ji grozili. Pastorja Foremana, ki je poslal svojo petletno hčerko v mešani otroški vrtec, so besne ženske opljuvale v obraz. Zagrozile so mu, da ga bodo izgnali iz mesta, če se bo še zavzemal za črnske otroke. Foreman je ves opljuvan momljal: »Pustite jih, saj ne vedo, kaj delajo!« Hkrati pa jim je rekel, da se bo boril naprej. »Zmešanec, čudak, prismuknjeni posebnež!« so ga zmerjale predrzne ženske.

Hkrati so rasisti zasnovali nov udarec. Zakonodajna zbornica v Button Rougeu, kjer je parlament Louisiane, je pripravila zakonski osnutek, po katerem bi bile vse javne šole — ukinjene. V Louisiani bi delovale samo privatne šole. Tako bi preprečili, da bi ustanavljali mešane. Argument je na dlani: javni mešani šoli Mc Donoght in Williams Frantz sta tako ali tako že — prazni.

Federalno apelacijsko sodišče ima ta osnutek za protiustaven.

In tako bojkot šol traja dalje.

Tako si postopoma, malo iz tiska, malo pa tudi iz vzdihov in opazk na moja vprašanja, ustvarjam podobo o dveh »mešanih« šolah v New Orleansu, ustanovljenih na osnovi zakonskih določil iz leta 1954. Zakonske določbe ostajajo na papirju, ker ni sile, ki bi jih uresničila. »Strah pred rasisti je v Washingtonu močnejši od strahu pred tistimi, ki terjajo odločno uresničevanje ustave!« mi tolmači intelektualec črnc. »V tem je ključ, ki pojasni vse!« Pa vendar je edini izhod in zgodovinska priložnost skovati v *eni naciji* bratstvo dveh ras. Sprašujem se: Kako bo vse to vplivalo na psiho šestih šestletnih črnih in dveh belih dekletc? Kje je pogum »ubogih belcev«?

Na veliki stavbi, zgrajeni v antičnem stilu, berem napis: *Law is more than man*. Sprašujem, kaj naj to pomeni. Povedo mi, da je tam sodnija. V drugih mestih sem opazil še več velikih poslopij z istim napisom čez

pročelje, nad klasičnim stebrastim vhodom. Nihče mi ne naliže čistega vina, kaj neki pomeni: *Law is more than man*. Pa kaj bi spraševal, saj je jasno... Biologi pa trdijo, da se bo nekoč izoblikoval enoten tip človeka mlečno rjave barve...

Simfonični sijaj človekove aktivnosti

»Ljudje iz New Orleansa so gostoljubni. Kosila v privatnih hišah so bila naravnost fantastična. To je najbolj prikupno mesto Amerike, kar jih poznam. To pa pripisujem tudi temu, da sem končno odkril sredi tega pustega kontinenta kraj, kjer imajo in smejo imeti čutna veselja tisto važnost, ki jim pripada. New Orleans je edino mesto v Ameriki, kjer imate po ure trajajočem kosilu ob odlični kapljici in bogatem pogovoru možnost, da greste pohajkovat na slepo srečo skozi Francoski kvart in se počutite kot človek (*a civilized human being*).«*

Znani ameriški pisatelj Henry Miller se je leta 1939, potem ko je deset let preživel v Evropi, zlasti v Parizu, povrnil v svojo domovino. hoteč jo nanovo spoznati. Tri leta je križaril po vseh concih Združenih držav Amerike in sklenil mnoga prijateljstva. Vroče si je želel, zdaj ko je spoznal življenje v Evropi, da bi se dokopal do korenin kulture in karakterja ljudi v lastni »*old country*«. Plod vsega je bila potopisna knjiga *The air-conditioned nightmare*, kar bi, nekoliko svobodneje, lahko prevedli: »Mora civilizacije«. Prebiram poglavje o New Orleansu in primerjam njegove izkušnje s svojimi.

Gostoljubni ljudje, odlična kosila, perfektna vina, bogati razgovori, potepanja po Francoskem kvartu! Za prve tri dobrote so me prikrajšali. Sodeč po Fredovi nevolji, češ »ti komodni južnaki« ničesar ne organizirajo, pa bi utegnili držati, kar trdi Miller. Potepal sem se sam samcat po širokem Canal Streetu, si polnil želodec v cenениh kafeterijah, delal izlete, če nas je bilo dovolj kandidatov za turistični avtobus, in zahajal zvečer v Francoski kvart. Za ogled dvorcev sužnjeposestnikov sladkornih plantaž, ki so raztreseni okrog mesta, sem bil pet dni edini kandidat. Nazadnje so mi vrnili deset dolarjev, češ enega samega turista ni vredno prevažati. Ti dvorci so baje zelo lepi. — Bogati razgovori in »*French Quarter*« — to dvojce pa mi ni ušlo. Okusil sem torej vsaj nekaj tega, kar je bilo Millerju odkritje: zdi se mi, da prav najvažnejše.

Še nekatere bežne misli iz *More civilizacije*. Miller sodi po vrnitvi iz Evrope, da je ameriška družba »družba predmetov«, ne pa — vrednot. Neprestano ponavljajo eno samo vprašanje: »Koliko dolarjev pa imate?«

* Henry Miller: *The air-conditioned nightmare*, 1945, str. 111.

Po tem ocenjujejo ljudi; kaj vrline srca in bogastvo izkušenj! Besedičijo: »Naša družba je še mlada, premlada!« Toda prav to ni res, sodi avtor. Prezgodaj se je postarala — v tem tiči zajec. Takrat, ko bi bili ameriški ljudje res dozoreli in modri, jih vržejo na smetišče, ker so se — izgarali. Brž ko prekoračiš petinštirideseto, se te prično otepati. Dolgočasen, surov, neracionalen kontinent, to je Amerika. Miller išče pomoči proti družbi pošastnih strojev pri starodavnih mislecih Indije in Kitajske; tam odkriva duha in vrednote, ki so jim njegovi rojaki pokazali hrbet. Tudi v Ameriki se srečuje s plemenitimi ljudmi, ki jih prešinjajo svetle vizije bodočnosti in so polni pristne individualnosti, lepote, drznosti, fantazije in neutrudne delavnosti, ki ji ni cilj dolar. Mnogo teh osebnosti živi na jugu, zlasti v New Orleansu. Jug in jugozahod celo izvzame iz sveta dolarske Sodome in Gomore. Poleg bombaža, nafte in dolarjev živi tu še »svet sanj«! Vse je na videz brezdelno, vse bremeni življenje, ki mora vzeti kraj; toda ozračje je naelektreno od čarobnih imen in dogodkov, ki spodbujajo nove epohe (raziskav in odkritij). »...samo jug je ustvaril veliki simfonični sijaj človekove aktivnosti...«

Miller je genialen in kaotičen. Genialne so njegove ostre sodbe in prodorna opažanja. Kaotičen je v svetu vizij bodočnosti. Všeč mi je, ker je živo nasprotje Fredu. Na vse gleda z drugačnimi očmi. Miller mi razkazuje sence, Fred svetlobo.

Bourbon Street, glavna ulica v slovitem French Quarter, oživi okrog desete zvečer. Tedaj se odpirajo vrata nočnih lokalov, ki že s svojimi imeni spominjajo na Montmartre: *Frenchie*, *Wild cat* in podobno. Ponekod se oglasiyo zvoki jazza. New Orleans je prvotna zibelka jazza. Odtod so odšli slavni godbeniki v Chicago zaradi »krize«, ki je nastala, ko so prepovedali mornarjem obiskovati French Quarter. Pred vhodi v atraktivne lokale z lepimi, nevarnimi *girls* so portirji, ki razdeljujejo programe in naskakujejo redke sprehajalce, morebitne petičneže, turiste, tujce, mornarje, iskalce sreče, dogodivščin, razvedrila, novotarij. Smo v decembrski mrtvi sezoni, vsak gost je pridobitev. Mornarji so redki. Starejši gospod profesorskega vedenja hiti mimo odprtih vrat, izza katerih vabijo bele nožice. Pravijo, da »ni ravno varno« tod. Opijanijo te in ti krepko obrnejo žepe, če se ne zgodi še kaj hujšega...

Ozka, starinska Bourbon Street in ves *Vieux Carré* (French Quarter) ima v mrtvi sezoni prednosti, ki se sicer v živzavu južnaškega Pigalla umaknejo v ozadje. Starinske baročne hiše, ki so jim botrovali arhitekti, gradeči nekaj podobnega v južni Franciji in v Španiji, zaživijo v vsej svoji slikovitosti. Pročelja hiš so vsa v umetniško oblikovanih, rešet-

kastih železnih okraskih. Zazdi se vam, da niste v Ameriki. Obda vas šarm stare Francije. Življenje komaj utriplje, zato vas močnejše pritegne zgodovina. Francija je bila ustanoviteljica in gospodarica New Orleansa in Louisiane. Čas od 1718 do 1762 je njen, nato španski do 1803. nato — ZDA.

Ustavljam se pred *Antoinom*, ki je *Maxim* New Orleansa. Vse je v polmraku pod subtropskim drevjem. Za mizami gorijo sveče. Sicer pa je vse prazno. Mrtva sezona. Sédel bi, imenitno večerjal, a bilo bi mi dolgčas in obrali bi me za dve dnevnic. Ponekod so spet napisi: »*Non colored*«.

Nočni lokali na Bourbon Streetu so si na moč podobni: v ospredju osvetljeni oder za *girls*, ki spominja na dolgo mizo; v ozadju stoli in mize za goste. Prijazno se smehljajoča dekleta prihajajo naglih korakov na oder: obvezni *striptease* in mežikanje zapeto resnim, osamljenim gostom. Lepe postavice, simpatični obrazi in vulgarnosti nikjer. Plačam dolar za pivo. V sezoni stane tri dolarje, me opogumlja natakak. Plačam še dolar za pivo plesalki, ki prisede. To je najmanj, kar se spodobi, če ste že vstopili v naš lokal, me opozori natakak. Nazadnje se zagledam na oder. boječ se, da si še kaj izmislijo, kar bi se tudi »spodobilo«. Vsake četrte ure se prikaže nova močnonoga, belopolta deklica in fingira ples. Morda zna bolje, a se ji *ne da*, saj za teh pet mrkih mož res ni vredno.

Dama, ki je prisedla, je prišla iz Holandije, kjer se je razvezala od moža. Že sedem let dela v tem kabaretu.

»Kako vam je všeč v New Orleansu?«

»Tako, tako!« odgovori malce nerazpoloženo.

Mulatka se zvija na tleh v frenetičnem južnjaškem plesu. Prva, ki ne fingira ...

Prijazne oči se obračajo k novim gostom. Holandčanka odfrli, greh in dolar sta vse bolj pričujoča. Na oder spet prihitijo dekleta, ki sem jih že videl, in ponavljajo podobne gibe. V ušesih mi zazvenijo že znane melodije z magnetofona. »Spodobi se«, da grem ...

Poleg pisatelja Cana so me seznanili še z arhitektom urbanistom, ki dela v urbanističnem mestnem biroju, z bibliotekarji iz mestne biblioteke, ki je najmodernejša in najlepša v USA, s profesorjem angleščine in z zdravnikom. Vsi so živahni, razgledani, zaneseni v svojem delu, prijetni, duhoviti in mnogostranski v življenju. Drugačni so kot oni s severa. Tudi drugačni kot tisti, ki so mi jih odkrivali Faulknerjevi romani. Dobivam občutek, da jih ne loči od severnjakov samo vroč temperament, temveč zlasti drugačno vrednotenje življenja. So dobri ljudje in odlični strokov-

oko za vse. Guverner rasist, tamburaš in opljuvani pastor, ki se je drznil poslati svoje dekletce v mešani otroški vrtec. In »nad« vsem veliki poslovni krogi, črni in beli, o katerih kroži glas, da so se sredi besa in strahu rasnega boja zapredli v »nevtralnost«. Segregacija je obojim — dober *business*.

Knjižnica v New Orleansu simbolizira razvoj Louisiane. Stoji v novem središču mesta, kjer so še nedavno bili *slums*, zraven je *Code supreme* in *City hall*.

Pred knjižnico je Washingtonov kip, obrnjen proti središču trga, kjer je *Code supreme* in občina.

»Vidite, na nas mu ni treba paziti, na o n e g l e d a !« se nasmehue živahni, temnopolti, nizkorasli bibliotekar.

V knjižnicah je često nekakšen poseben duh, ki spominja na to, da je v hiši nekaj zelo starega. Sobe so tesne in prenatrpane s knjigami, hodniki ozki in temačni.

Tudi v novi Ameriki je marsikje podobno. Toda v novi *Library of New Orleans* je drugače.

»Hoteli smo, da bi bila praktična, cenena in lepa!«

Naslanjamo se na ograjo na terasi v tretjem nadstropju in gledamo v dvorane pod sabo. Vse je v steklu in črnih marmornih stebrih. Nikjer ni ničesar, kar bi zapiralo razgled.

»Odtod lahko opazujem, ali mi uslužbenci delajo ali ne. Ne potrebujem drugačne kontrole.« se muza bibliotekar, ki vsako stvar zasučē v šalo.

»A, zato je vse v steklu, razumem!« povzame Fred.

»Zato!«

Glavne steklene stene so rahlo zatemnjene. To vpliva pomirjujoče. Tako je, kot da bi bili na ščemečem soncu in nosili naočnike z rahlo zatemnjenimi stekli. Varovalno barvo komaj opazite.

V dvorinah posedajo ljudje pri knjigah, poslušajo plošče s slušalkami na ušesih, gledajo v kamere z mikroskopiranim tekstom dnevnikov, se ustavljajo pri vitrinah z napisom »*New books*«; tam je majhna razstava najnovejših knjig, ki jih priporočajo mladim bralcem.

Sedimo v direktorjevi pisarni. Direktor je visok, starejši možak, ki je že organiziral biblioteke v mnogih mestih na jugu in na srednjem zahodu. Tudi v Louisiani bo samo nekaj let, potem pa spet drugam, kjer bodo začeli na novo.

»Združili smo funkcionalno, ceneno, estetsko, vidljivo. Največ stanejo bibliotekarji. Zato smo že pri graditvi mislili na to, da bi jih bilo čimmanj...«

Imamo enajst podružnic in dve potujoči knjižnici na avtomobilih. Tudi na ladje pošiljamo zbirke s knjigami...

Zadostiti moramo najrazličnejšim novim potrebam. Zanimanje je čisto drugačno kot pred dvajsetimi leti. Najbolj iskane so znanstvene, tehnične in poslovne knjige. Potem dokumenti o državi Louisiani in zgodovinske knjige o Louisiani. Mnogo povprašujejo po mladinskih knjigah. Če boste prišli popoldne, boste videli za mizami veliko mladih bralcev. Posojamo tudi plošče za učenje jezikov in glasbene plošče, tudi jazz. Drugi jezik v Louisiani je francoski, tretji španski, četrti ruski...

E, tako! Kaj naj vam še povem?«

»Dovolj, hvala vam. In življenje?«

»Za to je pa specialist — ,tale!«

Direktor pokaže na temnopoltega bibliotekarja, ki me je že ves čas spremljal.

»Veste, nam na jugu ni glavno — denar, temveč prijatelj, razvedriilo, uživanje lepot življenja. Ribarimo, se veselimo naravnih lepot, se kopljemo, hodimo na lov, se šalimo, popijemo dobro kapljico. Delamo le toliko, kolikor je zares potrebno.«

Fred hoče biti preciznejši: »Oni niso za denar, ampak za to, da uživajo s pomočjo denarja!« Torej je mister Dolar tudi po njegovem na jugu manjša sila. Na severu se mi nekateri, ki so me hoteli posebno počastiti, dali v spomin enodolarski papirnati novec.

»*Carpe diem!* Za to smo mi,« se nasmiha temnopolti bibliotekar.

»*Carpe diem et respice finem.* Uživaj življenje in misli na konec.« ga posvari najmanj dve desetletji starejši direktor.

»Kako se kot severnjak počutite na jugu?« vprašam direktorja.

»Zelo dobro!«

»Mi osvojimo vsakogar!« se smehlja njegov južnjaški uslužbenec.

Poznata našo slivovko. Obljubim, da jima jo pošljem.

»...Samo jug je ustvaril veliki simfonični sijaj človekove aktivnosti...« Ali je imel Henry Miller pred očmi vizijo ustvarjalnega dela in veselja nad lepotami življenja? Pogoje za vse to imajo. Kjer teh pogojev ni, bi bile take misli nesmisel. Zame je v Louisiani ko v sanjah. Kar je lepo, je zares lepo. Kar je težko, pa je težko ko v hudih sanjah. Kontrasti iz sanj.

Pisatelj Cane mi je poslal svojo knjigo *Gone are the days* s posvetilom. Vesel sem je, saj mi bo morda edini bodoči stik s temi svojevrstnimi kraji.

(Odlomek)